

Egy zöngés labiodentális réshang létezésének és státuszának vizsgálata a kubai spanyolban

Összefoglaló

Cikkemben egy előkészítő tanulmány bemutatására vállalkozom, amely tanulmányban arra keresem a választ, hogy létezik-e zöngés labiodentális szegmentum a spanyol nyelv kubai dialektusában, és ha igen, milyen státusszal bír. Az első fejezetben áttekintem a /b/–/v/ opozíció kérdéskörét diakrón és szinkrón szemszögből egyaránt. A második fejezetben az elmúlt néhány évtized spanyol dialektológiai munkáit hívom segítségül, melyek azt hivatottak bizonyítani, hogy a zöngés labiodentális réshangot az /f/ regresszív zöngésedését leszámítva is tetten érhetjük a nyelvben. A harmadik fejezetben bemutatom az általam végzett laboratóriumi kísérletet. A negyedik fejezetben összegzem eredményeimet, és újabb kutatási irányokat kijelölő kérdéseket fogalmazok meg.

A /b/–/v/ opozíció problémája a spanyolban

Diakrón szemszögből

A spanyol történeti fonológiában a zöngés labiodentális réshang létezését övező vita igen régről eredeztethető. A kérdést tárgyaló nyelvtörténészeknek nem sikerült megegyezésre jutniuk; kialakult tehát két tábor, melyek képviselői ellentétes nézeteket fogalmaztak meg. A téma rendkívül szövevényes, az elemzések között pedig (részben a jelölések következetlensége miatt) sok ellentmondás mutatkozik, így most csak a nézőpontok vázlatos ismertetésére vállalkozom. A szegmentum létezését elfogadók csoportjába tartozik Lapesa¹ és Canfield.² Különös, hogy bár a két nyelvész azonos álláspontot képvisel a vitában, elemzéseik között mégis több ponton eltérés mutatkozik. Míg Canfield a középkor végére, Lapesa a XVI. század végére datálja a szegmentum eltűnését. A két nyelvész a szegmentum státuszáról sem vélekedik egyformán. Lapesa szerint a [v] csupán a zöngés bilabiális réshang /β/ egyik ejtésváltozata, amely a másik allofón, a [β] északról délre haladó terjedésének következtében fokozatosan viaszszorul. Canfield elemzésében viszont a /v/ fonémaként szerepel, amelynek két ejtésváltozata volt: a bilabiális [β] és a labiodentális [v]. A későbbiekben a /v/ egybeesett a bilabiális zárhang /b/-vel, a fúzió eredményeképpen létrejövő /b/ fonémának azonban már kizárólag bilabiális variánsai ([b] és [β]) voltak.

Az ellenzők táborát növeli Tomás Navarro Tomás és a Spanyol Királyi Akadémia. Navarro Tomás eképpen fogalmaz: „nincs tudomásunk arról, hogy a [v] bármikor szokványos lett volna a spanyol kiejtésben”.³ Navarro Tomás kategorikusan elutasítja tehát a labiodentális szegmentum létezésének lehetőségét, de nem specifikálja, hogy kijelentése fonémára vagy allofónra vonatkozik-e. A szerző elismeri ugyan, hogy a nyelv történetének korábbi stádiumában két zöngés labiális fonéma létezett, de hozzáteszi,

¹ Lapesa, Rafael: *Historia de la lengua española*, Madrid, Gredos, 1981.

² Canfield, D. Lincoln: *Spanish Pronunciation in the Americas*, Chicago, University of Chicago Press, 1981.

³ Navarro Tomás, Tomás: *Manual de pronunciación española*, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Gredos, 1996, 91. „no hay noticias de que la *v* labiodental haya sido nunca corriente en la pronunciación española”. A szövegben megjelenő összes idézet saját fordításom.

hogy a *b* és *v* grafémákkal jelölt szegmentumok közti korábbi distinkció kizárólag a képzés módján alapult (az első zárhang, a második réshang), mivel képzési helyük (bilabiális) azonos volt.

Szinkrón szemszögből

A kérdés teljeskörű megértéséhez okvetlenül szükséges, hogy górcső alá vegyünk a spanyol nyelv obstruenskészletét, valamint ezen szegmentumok szótagon belüli megoszlását. Általánosságban elmondhatjuk, hogy a spanyol – más nyelvekhez hasonlóan – a szegmentumok szótagban történő elosztásakor a szótagelőt előnyben részesíti a szótagvéghez képest (*onset*-maximizálás és *kóda*-minimizálás). Ennek következtében a kóda-obstruensek ingatagok, és ahogy Quilis konstatálja, „megvalósulásaik széles skálát ölelnek fel”:⁴ pl. *doct̥or* [doktór], [dogtór], [doytór].⁵ A fonémakészletre tekintve láthatjuk, hogy a *y*-vel és *ll*-vel jelölt szegmentum bizonyos megvalósulásait leszámítva nincsenek zöngés réshangok a nyelvben. Ez a megállapítás a vizsgált téma szempontjából azt jelenti, hogy a zöngétlen labiodentális frikatíva /f/-nek fonemikus szinten nincs zöngés párja. A legelterjedtebb nézet szerint [v] csak allofónként, /f/ zöngés mássalhangzó előtti regresszív zöngéződésének eredményeként érhető tetten a nyelvben. A patrimoniális szókincsből az *afgano* 'afgán' szó az egyetlen rendszeresen említett példa. A téma beható vizsgálatának gátat szab az /f/ szótagbeli megoszlása: legtöbb esetben a követő mássalhangzóval (laterális vagy pergőhang) ún. *muta-cum-liquida* szekvenciát alkotva, a következő magánhangzóval együtt szótagoljuk (pl. *Áfri-ca* 'Afrika'). Szótagvégen (az egyetlen környezetben, ahol zöngésedhet) az /f/-et tehát csak elszórtan, túlnyomórészt kölcsönzött szavakban találunk, mint *golf* vagy *chef* 'séf' – így tehát a zöngés bilabiális-labiodentális szótagvégi kontraszt elemzése nem egyszerű feladat. Az általánosabb leírások (pl. Hualde és munkatársai⁶) zöngés labiodentális frikatívaként jelölik meg az implozív helyzetben zöngéződés által létrehozott szegmentumot, ez utóbbi pontos meghatározásához azonban eszközfonetikai megközelítésre lenne szükség.

A fent említett fonológiai folyamatról eltekintve, ahogy Quilis⁷ fogalmaz, „a [v] ejtése hiperkorrekciós jelenség”.⁸ Az elmúlt néhány évtizedben azonban több olyan tanulmány is napvilágot látott, amely a normához képest eltérést mutat: ezek a cikkek arról számolnak be, hogy a zöngés labiodentális réshang [v] a zöngéesség szerinti hasonulás környezetén kívül is tetten érhető a nyelvben. A következőkben röviden ismertetem a spanyol dialektológia releváns munkáit, a tanulmányokból vett idézeteket pedig saját fordításomban közlöm.

Előzmények: korábbi munkák a spanyol dialektológiában

A spanyol nyelv változatai között különleges helyet elfoglaló ladino (másnéven *judeospanyol*) mind diakrón, mind szinkrón érdeklődésre számot tart a vizsgált téma szempontjából. Az ibériai-félszigetről 1492-ben kiűzött zsidók leszármazottai által beszélt változatokban több olyan fonológiai kontrasztot is megfigyelhetünk, amelyek a mai sztenderd spanyolban nem léteznek: ilyen a /b/–/v/ oppozíció is. Hualde

⁴ Quilis, Antonio: *Tratado de fonología y fonética españolas*, Madrid, Gredos, 1999, 205. „sus realizaciones abarcan una gama muy amplia”.

⁵ *Uo.*, 219.

⁶ Hualde, José Ignacio – Antxon Olarrea – Anna María Escobar – Catherine Travis: *Introducción a la lingüística hispánica*, Cambridge University Press, 2010, 74.

⁷ Quilis: *l.m.*

⁸ *Uo.*, 247. „la pronunciación de la consonante [v] es un fenómeno de ultracorrección”.

és Šaul⁹ isztambuli *judeospanyol*ról szóló friss tanulmánya gazdag példaanyaggal járja körül a kérdést. A szerzők leírása szerint „spanyol eredetű szavak esetében, szókezdő helyzetben ugyanolyan a fonémák megoszlása, mint az óspanyolban (pl. *boka* 'száj', *vida* 'élet')” és „a szóeleji kontraszt általában magánhangzó után is megmarad (*la boka* [la'boka] vs. *la vida* [la'vida])”.¹⁰ Ugyanakkor „bár szóbelseji intervokális helyzetben is létezik ez a kontraszt, a fonémák lexikális megoszlása egyértelműen nem azonos az óspanyol disztribúcióval, mivel spanyol eredetű szavakban szóbelseji magánhangzók között mindig /v/-t találunk, függetlenül a szó etimológiájától”.¹¹ Hualde és Šaul bemutatják, hogy „az óspanyolban intervokális /b/-t a latinban -P-t tartalmazó szavakban találhatunk (Ósp. *saber* < Lat SAPĒRE, Ósp. *cabeça* < Lat CAPITIA), míg – a területi megoszlás szerint – /β/-t vagy /v/-t azokban, amelyek egykori latin alakjában -B- vagy -V- szerepelt (Ósp. *aver* < Lat HABĒRE, Ósp. *cavallo* < Lat CABALLO); a *judeospanyol*ban mindkét csoportba tartozó szavakat /v/-vel ejtik”.¹² A két fonológus felhívja a figyelmet arra a fontos tényre, hogy „az intervokális /b/-t tartalmazó szavak kölcsönzése hozzájárult a /b/-/v/ kontraszt felerősödéséhez”,¹³ állításukat pedig a *haber* 'hír' (török) vs. *haver* 'üzlettárs' (héber) minimális párral szemléltetik. Példájuk tehát igazolja, hogy a *judeospanyol*ban a bilabiális-labiodentális kontraszt kérdése nem csak nyelvtörténeti szempontból érdekes, hanem a nyelvek közti érintkezés által befolyásolható területről van szó.

Az általam górcső alá vett kérdés szempontjából legprecízebben leírt dialektus a chilei. Az elmúlt években több tanulmány is született e tárgyban, ezek közül Sadowsky¹⁴ megközelítése a legkiforrottabb. A szerző körültekintősége, valamint munkájának módszertani felszereltsége (a hangfelvételen túl videóra is rögzíti beszélőinek megnyilatkozásait) értékes kiindulópontot nyújt jelen tanulmány kivitelezéséhez. Sadowsky számos hangkörnyezetben teszteli a /b/ allofonikus változatait. Eredményeinek fényében kijelenti, hogy a /b/ bilabiális zárvariánsa, a [b] dominál abszolút szókezdő és poszt-nazális helyzetben (ez egybecseng a szakirodalommal), ugyanakkor a többi kontextusban – a sztenderd spanyol leírásai alapján várt [β] helyett – [v]-t figyelhetünk meg. (A *Catálogo de Voces Hispánicas* chilei felvétele¹⁵ kiválóan illusztrálja, hogy a labiodentális ejtések a *b*-vel írott szavakra is kiterjednek.) Munkájának egyetlen hiányosságát, amely feltehetőleg a megközelítés úttörő jellegéből fakad, a szerző maga is elismeri: az egyes realizációk számbavételekor észleli ugyan a szűküllet mértékében jelentkező variabilitást, de osztályozásukkor kizárólag a szegmentumok képzési helyére összpontosít. A mérések elmulasztásával egy lényeges tényező figyelmen kívül marad: nem derül ki, labiodentális frikativákról [v] vagy approximánsokról [ʋ] van-e szó. A korpusz bővítésétől és további vizsgálatoktól teszi függővé annak megállapítását, hogy újításról, avagy egy korábbi használat továbbéléséről van-e szó.

⁹ Hualde, José Ignacio – Mahir Saul: „Istanbul Judeo-Spanish”, *Journal of the International Phonetic Association* 41, 2011, 89–110.

¹⁰ *Uo.*, 94. „In word-initial position, the lexical distribution of these phonemes in words of Spanish origin is as in Old Spanish; word-initial contrast is usually maintained even after a vowel”.

¹¹ *Uo.*, „In intervocalic word-internal position there is also a phonemic contrast. Regarding the lexical distribution of these phonemes, however, it is clear that the Old Spanish lexical contrast has not been preserved here, unlike the situation in word-initial position, since in words of Spanish origin we find only /v/ word-internally between vowels, regardless of etymological origin”.

¹² *Uo.*, „in Old Spanish (OSp) word-internal intervocalic /b/ was found in words where Latin (Lat) had -P-, e.g. OSp *saber* 'to know' < Lat SAPĒRE and OSp *cabeça* 'head' < Lat CAPITIA; whereas either /β/ or /v/, depending on the area, was found in words where Latin had -B- or -V-, e.g. OSp *aver* 'to have' < Lat HABĒRE, OSp *cavallo* 'horse' < Lat CABALLUM [...] in Istanbul Judeo-Spanish we find /v/ in words of both origins”.

¹³ *Uo.*, „the word-internal contrast between /b/ and /v/ has also been reinforced by borrowings containing intervocalic /b/”.

¹⁴ Sadowsky, Scott: „El alófono labiodental sonoro [v] del fonema /b/ en el castellano de Concepción (Chile): una investigación exploratoria”, *Estudios de Fonética Experimental* XIX, 2010, 231–261.

¹⁵ http://cvc.cervantes.es/lengua/voces_hispanicas/chile/santiago.htm

A mexikói spanyol esetében Lope Blanch¹⁶ foglalkozik a kérdéssel. Megfigyelései szerint „nem túl ritka, hogy formális helyzetekben, illetve gondozott és emfatikus megnyilatkozásokban többnyire feszes és zörejes labiodentális [v]-t hallhatunk”.¹⁷ Lope Blanch elveti annak lehetőségét, hogy ezen realizációk bármilyen kapcsolatban állnának a XVI. századi előfordulásokkal, és újítként könyveli el őket. Konklúziója két pilléren nyugszik: részint Lapesa állításán, mely szerint a labiális /b/ és /v/, melyek néhány chilei hódító és telepes kiejtésében még eltértek egymástól, hamar egybeestek;¹⁸ részint pedig néhány Diego de Ortaz-szal kortárs írnok kézíratain, melyeket megfigyelve Lope Blanch arra jutott, hogy a két fonéma teljesen egybeesett. Okfejtésének létjogosultsága vitatható, ugyanis az Akadémia létrejöttét megelőzően a betűk használata nem volt szabályozott, így gyakorta a személyes ízlés befolyásolta.

De Granda¹⁹ paraguayi spanyolról szóló általános fonetikai leírása újabb izgalmas magyarázattal gazdagítja a téma feltérképezését. A szerző rámutat, hogy a zöngés labiodentális ejtések a teljes lakosságon megfigyelhetők, társadalmi változóktól függetlenül, és a beszélők két hangkörnyezettől (labiális magánhangzó előtt és /m/ után) eltekintve minden olyan kontextusban használják, ahol a sztenderd spanyolban bilabiális ejtést várnánk. Megállapítását következőképpen árnyalja:

„A paraguayi spanyol [v]-je artikulációs szempontból megegyezik a helyi guaraníban megtalálható megfelelőjével, amely kevésbé feszesen és gyenge zörejrel valósul meg. Realizációjakor az alsó ajak nem a felső metszőfogak éléhez, hanem azok külső felületéhez közelít, amellyel általában nem érintkezik. Ez az egybeesés véleményem szerint nem a véletlen műve, és gondolkodásra késztet, hogy a paraguayi spanyolnak ez a hangtani vonása, melyet a témával foglalkozó szakértők ezidáig félremagyaráztak vagy figyelmen kívül hagytak, egy guaraniból induló interferencia eredményeként értelmezendő.”²⁰ (158)

De Granda tehát a zöngés labiodentális szegmentumot egy őslakos nyelv hatásának tulajdonítja, és transzferjelenség eredményeként jegyzi. Ezt a lehetőséget a kubai spanyol esetében kizárhatjuk, mivel az őslakosok jelenléte a Karibi-térségben elenyésző.

Az eddig összegzett tanulmányok bizonyítják, hogy a téma nemzetközi szinten viszonylag nagy érdeklődésnek örvend, ugyanakkor a Karibi-térség esetében gyakorlatilag feltáratlan területről beszélünk. A karibi dialektusokat globálisan ismertető cikkekből (például Vaquero²¹) ez a kérdés rendre kimarad. A kubai spanyollal kapcsolatban Isbăşescu²² már klasszikusnak számító tanulmánya szolgál egyedüli támpontként. A szerző 1964-ben Bukarestben nyelvi felmérést készített kubai egyetemistákkal. A felvett anyagban sok zöngés labiodentális ejtést fedezett fel, melyeket főként a *v*-vel írott szavak esetében figyelt meg, *b*-vel írott szavakban csak sporadikusan fordultak elő. Ez alapján a szerző hiperkorrekcióként bélyegzi meg a jelenséget, melynek célja az ortográfiai *b* és *v* közti distinkció mesterkélt fenntartása. Kubaiakkal folytatott korábbi beszélgetések alapján azt feltételeztem, hogy ebben a dialektusban létezik

¹⁶ Lope Blanch, Juan Manuel: „La labiodental sonora en el español de México”, *Nueva Revista de Filología Hispánica* XXXVI, 1988, 153–170.

¹⁷ *Uo.*, 155. „en situaciones formales o en elocuciones esmeradas y enfáticas, no es excesivamente raro oír una que otra labiodental [v] más o menos tensa y rehilante”.

¹⁸ Lapesa, *í.m.*, 564.

¹⁹ De Granda, Germán: „Observaciones sobre la fonética del español en el Paraguay”, *Anuario de Letras* XX, 1982, 145–194.

²⁰ „La [v] del español paraguayano coincide, en su modalidad articulatoria, con el sonido homólogo que se encuentra en el guaraní local, siendo de realización poco tensa y de fricación débil, determinada por el acercamiento del labio inferior no al filo de los dientes superiores sino a la superficie exterior de éstos, con la que, normalmente, no establece contacto. Esta coincidencia no me parece fortuita y hace pensar, muy seriamente, en la posibilidad de que este rasgo fonético, mal explicado o ignorado por los especialistas que, hasta ahora, se han ocupado del castellano paraguayano deba ser relacionado con los resultados de la interferencia del guaraní sobre el castellano del Paraguay”.

²¹ Vaquero, María: „Antillas”, in Alvar, Manuel (szerk.): *Manual de dialectología hispánica. El Español de América*, Ariel, Barcelona, 1996, 51–67.

²² Isbăşescu, Cristina: „Sobre la existencia de una fricativa labiodental sonora [v] en el español cubano”, *Actas del III Congreso de la Asociación Internacional de Hispanistas*, México, El Colegio de México, 1970, 473–478.

ugyan egy zöngés labiodentális szegmentum, de Isbăşescu meglátásával ellentétben a szegmentum előfordulását nem az ortográfia kondicionálja. Isbăşescu állítása és a személyes megfigyeléseim csupán szubjektív benyomásokon alapulnak, a kérdésre azonban csak egy laboratóriumi kísérlet segítségével adhatunk érvényes választ. A továbbiakban a kutatásom során rögzített hang- és képanyag elemzésén keresztül igyekszem aktualizálni a kérdést.

A kísérlet

A kísérlet megtervezésekor az alábbi hipotéziseket fogalmaztam meg:

- (i) Amennyiben a labiodentális realizációk a *v*-vel írott szavakra korlátozódnak, hiperkorrekt ejtéssel állunk szemben, ahogyan azt a szakirodalom²³ is megjósolja.
- (ii) Amennyiben viszont a labiodentális ejtések a *b*-vel írott szavakra is kiterjednek, úgy – a chilei dialektushoz hasonlóan – egy általánosult ejtésre következtethetünk.

Hipotéziseim igazolásához laboratóriumi kísérletet végeztem a kubai dialektus anyanyelvi beszélőivel. A kísérletre a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetének egyik hangszigetelt szobájában került sor. A kísérlet kivitelezésekor Bárkányi (2012)²⁴ módszerét követtem. A felvett anyagot felolvasott mondatlisták alkotják. A mondatokat a *SpeechRecorder*²⁵ program segítségével, véletlenszerű sorrendben jelenítettem meg egy számítógép képernyőjén. Minden mondat ötször jelent meg, az első előfordulást azonban nem vettem figyelembe. Az olvasott beszéd magában rejti ugyan a betűejtés veszélyét, spontán beszéd rögzítésekor viszont nincs lehetőségünk közvetlenül szabályozni a hangkörnyezeteket, ezáltal fennáll a kockázata annak, hogy a beszélők nem valósítanak meg minden vizsgálni kívánt elemet vagy szekvenciát. Az ötszöri olvastatás által kedvező körülményeket teremthetünk ahhoz, hogy a beszélők spontán beszédhez közeli megnyilatkozásokat produkáljanak.

A kísérletben négy, 25-52 éves havannai beszélő vett részt. Hármán legalább 15 éve Magyarországon élnek, minimum középfokon (ketten anyanyelv-közeli szinten) beszélnek magyarul és munkájuk során is használják a nyelvet. A negyedik beszélő a kísérlet elkészítésekor 9 hónapja tartózkodott Magyarországon, magyar nyelvi ismeretei csekélyek voltak.

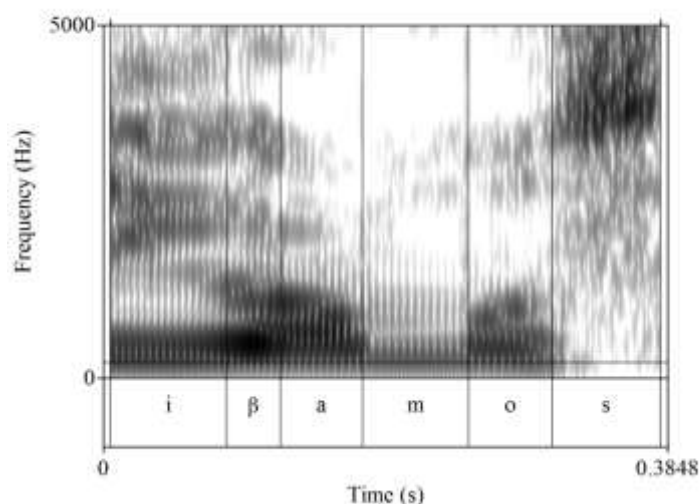
Kutatásom során, Sadowsky megközelítését követve, háromféle elemzést végeztem: hang-, képi és spektrális. Maddieson²⁶ nyugat-afrikai nyelvekről szóló tanulmányában kiemeli, hogy a */β/-/v/* oppozíciót igen csekély funkcionális teher nyomja a világ nyelveiben, és mivel a szegmentumok között csupán árnyalatnyi akusztikai különbség van, gyakran szinte lehetetlen őket megkülönböztetni. (A spektrális elemzés elégtelen voltát bizonyítják az 1. és 2. ábrák, melyeken egyazon szó nem-okkluzív, bilabiális és labiodentális ejtéseit láthatjuk.) Mivel a tanulmányom számára lényeges eltérésekre a spektrális elemzés önmagában aligha tudna rávilágítani, a beszélők megnyilatkozásait videón is rögzítettem.

²³ *Uo.*

²⁴ Bárkányi, Zsuzsanna: „La adquisición de la asimilación de sonoridad”, *Acta Hispanica* XVII, 2012, 95–103.

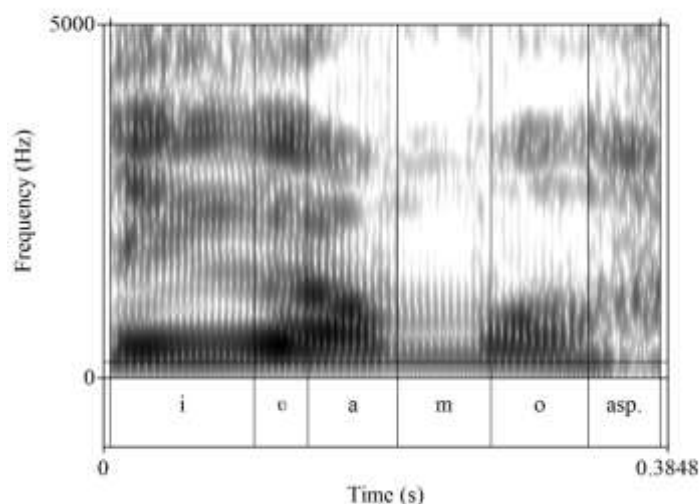
²⁵ Draxler, Christoph – Klaus Jansch: *Speechrecorder*: (2.2.1 verzió), <http://www.bas.unimuenchen.de/Bas/software/speechrecorder/>, 2004.

²⁶ Maddieson, Ian: „Bilabial and labio-dental fricatives in Ewe”, *Studies in African Linguistics* Supplement 11, 2006, 199–215.

1. ábra

Az *ibamos* szó ejtése bilabiális nem-okkluzív realizációval (3. beszélő).

2. ábra

Az *ibamos* szó ejtése labiodentális nem-okkluzív realizációval (3. beszélő).

Az első fejezetben ismertetett, a spanyol szótag szerkezetére vonatkozó (fonotaktikai) megszorításokat figyelembe véve, elemzésemben a következő környezetekre összpontosítottam: abszolút szókezdő, intervokális (hangsúlyos magánhangzó mellett vagy nem) és zengőhang-előtti (pergőhang, laterális és nazális). Kísérletemben 12 szótagú hordozó mondatokba ágyazott szópárokat alkalmaztam. A párokat egy-egy *b*-vel és *v*-vel írott szó alkotta. A párok tagjainak szerkezete csupán hasonló volt, a hangsúly helye azonban minden pár esetében megegyezett. A korpusz tervezésekor célrevezetőbbnek találtam kizárni az ortográfiai minimálpárokat (*barón* 'báró' – *varón* 'férfi', *bacilo* 'bacilus' – *vacilo* 'bizonytalanodom'), mert ezen elemek leleplezhetnék volna vizsgálatom tárgyát. Korpuszom az összesen 18 hordozó mondaton túl kitöltő mondatokat is tartalmaz a kísérlet céljának még hatékonyabb elmaszkírozása érdekében. Az 1. táblázatban a kísérletben használt mondatokra láthatunk néhány példát:

Abszolút szókezdő	<u>V</u> arios chicos me han dicho la noticia. 'Több gyerek is elújságolta a hírt.'	<u>B</u> arrio latino es el nombre de un sitio. 'Barrio latino egy hely neve.'
Intervokális	El <u>I</u> V <u>A</u> se incluye aún en el precio. 'Az ÁFÁ-t még az árba foglalják.'	Todos <u>i</u> <u>b</u> amos a clase carialesgres. 'Mindannyian vidáman mentünk órára.'
Zengő msh. és mgh. között	<u>V</u> olver es una película reciente. 'A 'Volver' egy új film.'	<u>A</u> l <u>b</u> erto me acaba de dar un cheque. 'Alberto épp most adott nekem egy csekket.'

1. táblázat

A tesztszavak és hordozó mondatok típusai.

Eredmények

Általános megfigyelések

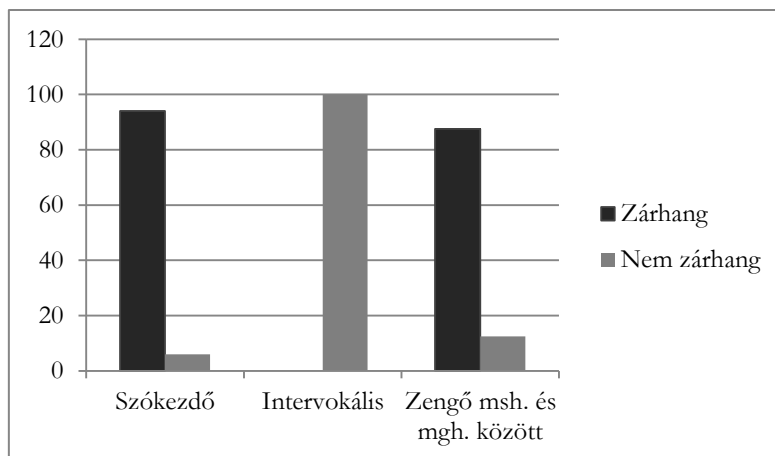
Az adatok feldolgozásakor különböző stratégiák rajzolódtak ki: jelentős beszélőközi variabilitást tapasztaltam. Az 1. és a 2. beszélő esetében a labiodentális ejtések a *v*-vel írott szavakra korlátozódtak, ezáltal megnyilatkozásaik megerősítik Isbăşescu megfigyeléseit. A 3. és a 4. beszélőnél azonban a labiodentális realizációk a *b*-vel írott szavakra is kiterjedtek, ami ellentmond Isbăşescu azon hipotézisének, mely szerint ezen megvalósulásokat egy ortográfiai kontraszt fenntartását célzó, mesterkélt kísérlet hívja életre.

Vizsgálataim egyértelműen azt mutatják, hogy a kísérletben az intervokális környezet játszotta a főszerepet. A *IVA–ibamos* és az *haba–ávaro* szópárok által bebizonyosodott, hogy a kubai spanyolban, a zöngésedési környezeten kívül és a szakirodalomban rendszeresen említett hiperkorrekciós mechanizmuson túl, a zöngés labiodentális ejtések *b*-vel írott szavakban is megfigyelhetjük.

Elemzéseim rámutatnak, hogy a hangsúly helyzete befolyásolja /b/ allofóniáját. A beszélők kizárólag akkor ejtették labiodentális szegmentummal a *b*-vel írott szavakat, amikor a vizsgált elem közvetlenül a hangsúlyos magánhangzó után állt (*ibamos*, *haba*). A későbbiekben feltétlenül érdemes volna nagyobb figyelmet fordítani ezen tényező kontrollált vizsgálatára.

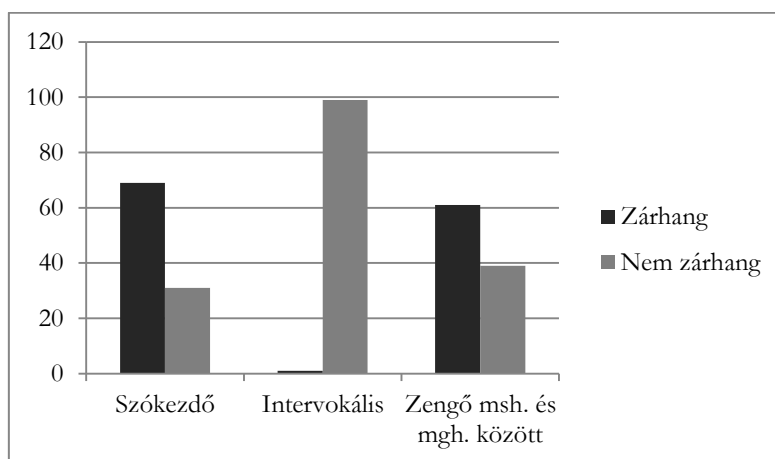
A szűkület mértéke: frikatíva vagy approximáns?

Már a kutatás kezdetekor egyértelmű volt, hogy a spektrális elemzés önmagában nem lesz elegendő a bilabiális-labiodentális kontraszt vizsgálatához. A spektrogramok megfigyelése kizárólag a szegmentumok képzési módjának meghatározását tette lehetővé – a 3. és 4. ábra bemutatja eloszlásukat a tanulmányban vizsgált három környezet (abszolút szókezdő, intervokális, valamint zengő mássalhangzó és magánhangzó között) és két változó (ortográfiai *b* és ortográfiai *v*) szerint:

3. ábra

A megvalósulások eloszlása ortográfiai *b* esetén a képzés módja szerint.

4. ábra

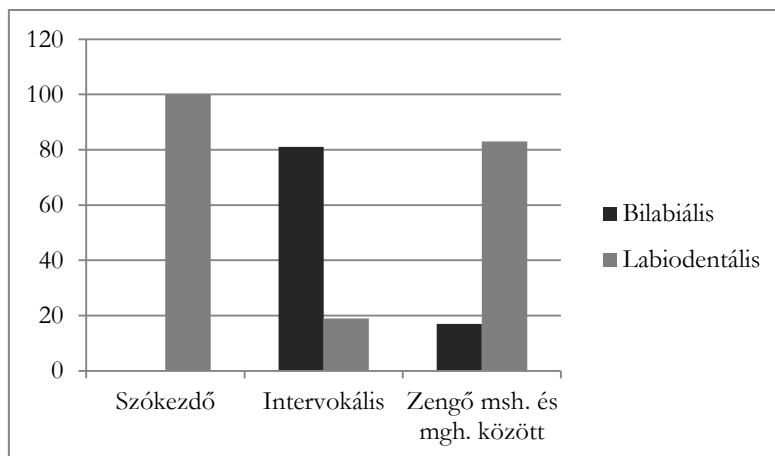
A megvalósulások eloszlása ortográfiai *v* esetén a képzés módja szerint.

Szembeötlő, hogy intervokális helyzetben a nem-okkluzív megvalósulások elsőprő fölényben vannak. Abszolút szókezdő helyzetben, az okkluzív realizációk aránya számottevően nagyobb az ortográfiai *b* (94%) esetében, mint az ortográfiai *v* (69%) esetében. A harmadik környezetben, az ortográfiai *b* esetében a várható eredményt kapjuk, ugyanis Vaquero²⁷ leírása szerint likvida után a zöngés okkluzívák teljes zárral valósulnak meg a kubai spanyolban.

A szegmentumok képzési helyének meghatározása érdekében, Sadowsky²⁸ módszerét követve, a beszélők megnyilatkozásait videón is rögzítettem. A nem-okkluzív megvalósulások eloszlása az 5. és 6. ábrákon látható.

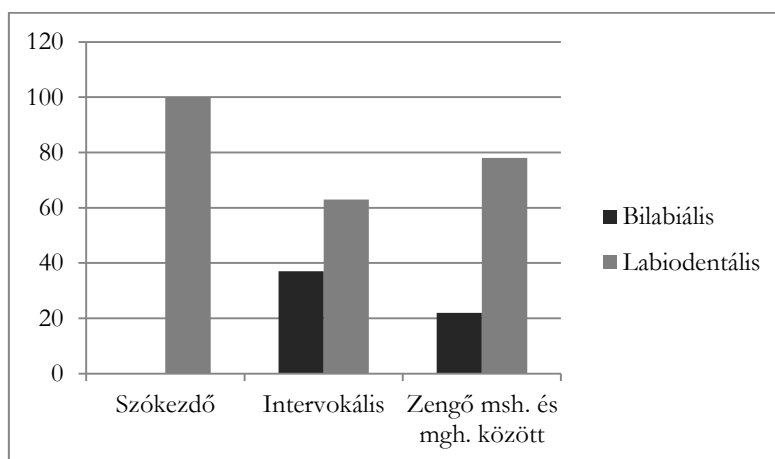
²⁷ Vaquero, *i.m.*

²⁸ Sadowsky, *i.m.*

5. ábra

Nem-okkluzív megvalósulások eloszlása ortográfiai *b* esetén képzési hely szerint.

6. ábra

Nem-okkluzív megvalósulások eloszlása ortográfiai *v* esetén képzési hely szerint.

Vizsgálatomban abszolút szókezdő helyzetben egyetlen nem-okkluzív bilabiális ejtést sem rögzítettem. Intervokális helyzetben az ortográfiai *b*-nél a bilabiális ejtések száma jóval magasabb a labiodentális ejtésekénél; az ortográfiai *v*-nél pontosan az ellenkezőjét tapasztaljuk, igaz, itt kevésbé jelentős az aránybeli különbség. A harmadik környezetben a labiodentális realizációk aránya mindkét változó esetén számottevőbb.

A hang- és képanyag feldolgozásakor egyértelmű volt, hogy a realizációk jelentős variabilitást mutatnak a szűkület mértékének tekintetében. A *Praat* hangelemző szoftver harmonics-to-noise ratio (HNR) analízisével meghatározhatjuk a szegmentumok harmonikus-zaj arányát: esetünkben ez azt jelenti, hogy fényt deríthetünk a rögzített labiodentális megvalósulások képzési módjára, és bizonyosságot szerezhethetünk arról, hogy frikatívákról [v] vagy approximánsokról [ʋ] van szó. Amennyiben 20 dB körüli értéket mérünk, a hang 100%-ban periodikus, tehát nem tartalmaz zörejes szakaszt. A HNR-rel kapott értékek kevés kivétellel 20 dB köré csoportosultak, így tehát kijelenthetjük, hogy a szegmentumok nem

réshang-jellegűek. A szűkület mértékének decibelben kifejezett átlagát az alábbi táblázatban, a két változó szerint csoportosítva láthatjuk.

VIZSGÁLT KÖRNYEZETEK	Ortográfiai <i>b</i>	Ortográfiai <i>v</i>	
1. Absz. szókezdő	-	20.67	
2. Intervokális	23.74	Közvetlenül megelőző hangsúlyos mgh.	Közvetlenül következő vagy hátrábbi hangsúlyos mgh.
		21.63	15.94
3. Zengő msh. és mgh. között	22.1	22.92	

2. táblázat

A szegmentumszűkület mértékének átlaga (dB) környezetek szerint lebontva.

Ahogy a táblázat mutatja, intervokális helyzetben az értékek számottevően magasabbak, amikor a hangsúlyos magánhangzó közvetlenül megelőzi a vizsgált szegmentumot. Ez az eredmény szintén indokoltá teszi a hangsúly hatásának későbbi vizsgálatát.

Összességében elmondhatjuk, hogy tanulmányom szerint a kubai spanyolban a /b/ allofóniája – mely a korábbi leírások szerint két bilabiális ejtészváltozatból, az okkluzív [b]-ből és az approximáns [β]-ből tevődik össze – egy labiodentális approximáns [ʋ]-vel egészül ki. Ezt a variánst mind a *b*-vel, mind a *v*-vel írott szavakban megfigyelhetjük, így feltehetőleg [β] és [ʋ] szabad váltakozásban állnak.

További kutatási irányok

Elsődleges célom a korpusz bővítése azáltal, hogy további – lehetőség szerint nem havannai – kubai beszélőket vonok be a kutatásba: egyrészt szeretném eredményeimet statisztikailag érvényessé tenni, másrészt szeretnék esetleges dialektuson belüli variációra fényt deríteni. Szándékomban áll megvizsgálni annak lehetőségét, hogy pánkaribi jelenségről van-e szó: ennek érdekében szeretném korpuszomat Puerto Ricó-i és Dominikai Köztársaság-beli beszélőkkel készített felvételekkel gyarapítani. Szintén tervbe vettem, hogy munkámat dialektusközi vizsgálattá fejlesztsem azáltal, hogy adatot gyűjtök mindazon dialektusok beszélőitől, amelyekben a szakirodalom labiodentális ejtésekről beszámol. Érdeemes volna Sadowsky tanulmányát kiegészíteni a hiányzó láncszemmel, és mérésekkel igazolni, vajon a chilei beszélőknél megfigyelhető labiodentális realizációk zörejrel vagy anélkül történnek-e. Kísérleti eredményeim de Granda leírását is új megvilágításba helyezik: a szerző artikulációs tényekhez lehorgonyozott megközelítése

(„kevésbé feszes, gyenge zörejű megvalósulások”)²⁹ arra enged következtetni, hogy talán a paraguayi spanyolban is egy szabad váltakozásban lévő, a kubai spanyolhoz hasonlóan őslakos nyelvektől független allofónról beszélhetünk. Kutatásaim mellékszálaként szeretném közelebbről, ugyancsak kísérleti keretek között szemügyre venni az implozív /f/ regresszív zöngésedését. Az imént megfogalmazott hipotézisek és kérdésfelvetések a szerteágazó jövőbeli folytatás lehetőségével kecsegtetnek: utat nyithatnak a téma globálisabb, behatóbb megismerése felé.

Konklúzió

Tanulmányomban azt a kérdést jártam körül, hogy létezik-e zöngés labiodentális szegmentum (több fonológus, köztük Quilis szerint hiperkorrekt elem a spanyol nyelvben) a kubai dialektusban, illetve hogy milyen státusszal bír. Az elmúlt évtizedekben több olyan dialektológiai munka látott napvilágot, amely ellentmond a hiperkorrekciós mechanizmus mellett állást foglaló, széles körben elterjedt nézetnek, és arról számol be, hogy [v] a zöngétlen labiodentális réshang zöngésedési környezetén kívül, /b/ allofónjaként is jelen van a nyelvben. A kérdést azonban továbbra is gyanakvás övezi, és a Karibi-térség e tekintetben mindeddig nem kapta meg a neki járó figyelmet. Előkészítő tanulmányomban, mellyel a szakirodalomban tátongó űrt igyekszem kitölteni, kimutattam, hogy a kubai spanyolban valóban létezik a zöngés bilabiális /b/ allofónjaként egy zöngés labiodentális szegmentum, méréseim viszont igazolták, hogy a szegmentum zöreje nélkül valósul meg, azaz nem frikatíva [v], hanem approximáns [ʋ]. A labiodentális realizációk *b*-vel és *ν*-vel írott szavakban egyaránt előfordulnak, ezáltal kijelenthetjük, hogy a szakirodalom jóslatával ellentétben nem pusztán hiperkorrekt ejtéssel van dolgunk.

²⁹ de Granda, *i.m.*, 158. „realización poco tensa y de fricación débil”.